

طراحی و پیاده‌سازی بانک سؤال مدرج شده در آزمون های سراسری^۱

سلیمان ذوالفقارنسب^۲

تاریخ دریافت: ۱۳۸۹/۰۹/۰۸

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۱/۰۲/۱۵

چکیده

نوشته حاضر فرایند ایجاد یا توسعه یک بانک سؤال مدرج شده بر اساس تئوری سؤال پاسخ با استفاده از داده های ۳۰ سؤال کنکور آزمایشی حساب دیفرانسیل است که روی یک نمونه ۳۴۰۹ نفری اجرا شده است. تابع آگاهی کل سؤالات برابر با $43/21$ است که در فاصله $3 \pm$ پیوستار توانایی نقطه بیشینه آن روی $0/95$ است و در این نقطه، توانایی افراد با حداقل خطا برآورد شده است. یکی از نکات برجسته در راه اندازی چنین بانکی برآورد توانایی افراد بر اساس آزمون‌های مداد-کاغذی استاندارد و کم خطا با اهداف ویژه است تا بتوان در هزینه، تلاش و زمان صرفه جویی کرد و امنیت آزمون‌ها را بالا برد. بعلاوه فرایند آزمون گیری را که به صورت سنتی و مداد کاغذی اجرا می شود با طی مراحل بعدی به صورت سنجش انطباقی کامپیوتری ارتقاء داد. برای ارائه مثال از بین سؤالات این بانک یک خرده آزمون کوتاه مدادکاغذی با سؤالاتی که قدرت تمیز بالا و ضریب دشواری بیشتری دارند، انتخاب شده است. دامنه دشواری این خرده آزمون کوتاه بین $1 \leq b_i \leq 2$ و ضریب تمیز $2 \leq a_i$ قرار داده شد و در نهایت ۵ سؤال برگزیده شده است که تابع آگاهی این خرده آزمون برابر با $12/48$ و نقطه بیشینه آن روی پیوستار توانایی برابر با $1/35$ است. بعلاوه سطح دشواری آزمون $0/4$ واحد انحراف معیار افزایش یافته و به علت کوتاه شدن دامنه آزمون از ۳۰ سؤال به ۵ سؤال میزان

۱. برگرفته از پژوهشی با همین نام در سازمان سنجش آموزش کشور، مرکز تحقیقات، ارزشیابی، اعتبارسنجی و تضمین

کیفیت آموزش عالی سال ۱۳۸۹

۲. کارشناس پژوهشی سازمان سنجش آموزش کشور salarnik2001@yahoo.com

آگاهی دهی از توانایی آزمون‌دهندگان نیز ۳/۴۶ برابر کاهش پیدا کرده است. بعلاوه برای اجرای سنجش انطباقی یک شبیه‌سازی انجام شده است که تنها ۸ تا ۱۰ سؤال نیاز بوده تا با ۰/۰۱ احتمال خطا به همان دقت آزمون ۳۰ سؤالی توانایی افراد را اندازه‌گیری کرد.

واژگان کلیدی:

بانک سؤال، تئوری سؤال پاسخ، آزمون‌های کامپیوتری، گنجینه سؤال، سنجش انطباقی، بانک تست

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

مقدمه

یکی از بزرگ‌ترین مزیت‌های تئوری سؤال پاسخ^۱ (IRT) این بوده است که روش‌های آن این امکان را به راحتی در اختیار سازمان‌ها و مراکز آزمون‌گیری قرار داده تا بتوانند سؤالات خود را در یک بانک سؤال ذخیره کرده و آزمون‌هایی با پارامترهای دلخواه برای اهداف ویژه اجرا کنند و هم‌زمان بتوانند از یک بانک سؤال انواع آزمون‌های موازی و معادل تهیه کنند. به طور معمول یک بانک سؤال مجموعه‌ای از سؤالات مقیاس‌های تک بعدی است که پارامترهای سؤالات آن بر اساس یکی از مدل‌های IRT به دست آمده است و از لحاظ حیطة موضوعی، سطح آموزش و شناسنامه توصیفی سؤال تفکیک شده است و هدف از راه‌اندازی آن علاوه بر بالابردن امنیت برای جلوگیری از لو رفتن سؤالات، ساخت آزمون‌های مدادکاغذی با ویژگی‌های معین و اجرای کامپیوتری آزمون‌ها و بدست آوردن بهترین برآورد از توانایی آزمون‌دهندگان با کمترین خطا است (گرون‌لند، ۱۹۹۸).

در یک گنجینه سؤال غنی به راحتی می‌توان آزمونی را طراحی کرد که با احتمال بسیار بالایی روی توزیع صفت مکنون جامعه آزمون‌دهندگان منطبق باشد و یا در اجرای آزمون‌های ملاک مرجع سؤالاتی را انتخاب کرد که دقیقاً روی یک نقطه از پیوستار توانایی مورد نظر بتواند آزمون‌دهندگان را برای اعطای گواهی یا درجه به دو نیمه تفکیک کند.

بعلاوه با بکار بردن روزافزون سنجش انطباقی کامپیوتری^۲ (CAT) که در آن موقعیت اجرای آزمون برای هر آزمون‌دهنده و نوع آزمون یکسان است با این تفاوت که سؤالات مشابه یکدیگر نیستند، داشتن گنجینه‌ای بزرگ از سؤالات مدرج شده امکان انعطاف بیشتری در برگزاری این آزمون‌های استاندارد شده به سازمان‌ها می‌دهد. تهیه و توسعه گنجینه سؤالات در سنجش انطباقی نیز مستلزم تخصیص و جدا کردن ابعاد داده‌ها قبل از برآوردگی مدل‌های IRT است. در سنجش انطباقی هدف به حداقل رساندن خطای اندازه‌گیری در برآورد توانایی افراد با کمترین تعداد سؤالات است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

^۱. Item Response Theory

^۲. Computerized Adaptive Testing

۱- گام های ضروری برای طراحی بانک سؤال برای آزمون های خطی و سنجش انطباقی

۱-۱- تهیه آزمون اولیه و کنترل کیفی

برنامه های سنجشی استاندارد در مقیاس بزرگ چه مدادکاغذی و چه کامپیوتری مستلزم فرایند طراحی سؤالات، تهیه و کنترل کلید پاسخ سؤالات، سرهم کردن سؤالات، بازبینی محتوای سؤالات برای اطمینان یابی از اینکه مجموعه سؤالات تمام حیطه مورد نظر را تحت پوشش قرار می دهد و در واقع آزمون از روایی مناسبی برخوردار است و اجرای تجربی سؤالات روی یک گروه با حجم بهینه از آزمون دهندگان می باشد. در واقع هر مرحله باید به عنوان یک مرحله کنترل کیفی مدنظر قرار گیرد. به طور ایده آل، گام های مربوط به کنترل کیفیت باید در ابتدای اجرا، نمره گذاری و گزارش آزمون آغاز شود. تلاش های جدی برای کنترل کیفیت یک نقش حیاتی در کمک به تضمین کارکردهای مناسب سؤال ها و آزمون ها ایفا می کند. کمپیون و مایلر (۲۰۰۶) بیان کرده اند که نیاز به فرایندهای کنترل کیفی موثر به عنوان یابوری برای اطمینان یابی از روایی آزمون است.

۱-۲- برآورد پارامتر سؤالات و توانایی: برازندگی مدل به داده ها

تعداد سؤالات و نوع سؤالات نقش بسیار مهمی در فرایند انتخاب مدل آماری مناسب برای بدست آوردن توانایی آزمون دهندگان و برآورد پارامتر سؤالات دارد. عمدتاً در آزمون گیری هایی که مبتنی بر IRT هستند برای احتمال پاسخگویی فرد به سؤالاتی که به صورت ۰ (پاسخ نادرست) و ۱ (پاسخ درست) نمره گذاری می شوند یکی از مدل های یک، دو و یا سه پارامتری برای برآورد توانایی به کار می رود. در آزمون های سراسری به علت چهارگزینه ای بودن سؤالات مدل سه پارامتری بهترین برازش با ماهیت داده ها دارد. در این مدل احتمال پاسخ صحیح یک فرد z به یک سؤال i تابعی است از توانایی او θ_j و سه پارامتر سؤال a_i, b_i, c_i .

$$P(u_i = 1 | \theta_j, a_i, b_i, c_i) = c_i + (1 - c_i) / [1 + \exp(-1.7a_i(\theta_j - b_i))] \quad \text{معادله (۱)}$$

که پارامترها عبارتند از شیب a_i ، دشواری b_i ، و حدس پذیری c_i سؤال. همچنین در این آزمون ها چون ممکن است تعدادی از آزمون دهندگان به تمام سؤالات و یا به هیچ کدام از

سؤالات پاسخ ندهند مدل های بیزین^۱ به علت مقاومتی که در برابر از دست دادن اطلاعات دارند^۲ برای مدرج کردن سؤالات بانک سؤال نسبت به الگوهای آماری دیگر مثل بیشینه درست‌نمایی مشترک^۳ (JML) و بیشینه درست‌نمایی کناری^۴ (MML) و یا بیشینه درست‌نمایی شرطی^۵ (CML) برتری دارند (به ایگن ۲۰۰۴، بیکر و سوک هو کیم ۲۰۰۴، نگاه کنید). شکل کلی معادله بیز در ادامه آمده است.

$$P(\theta_j | u_j, \tau, \xi) = \frac{P(u_j | \theta_j, \xi) g(\theta_j | \tau)}{\int P(u_j | \theta_j, \xi) g(\theta_j | \tau) d\theta_j} \quad \text{معادله (۲)}$$

در این معادله علائم عبارتند از محور احتمال پاسخ فرد u_j ، توانایی θ_j ، پارامترهای سؤال ξ و تابع توانایی در توزیع جمعیت τ .

آزمون‌های متکی بر کامپیوتر چگونه کار می‌کنند؟

سنجش انطباقی کامپیوتری یکی از روش‌های پیشرفته اندازه‌گیری است که در آن کامپیوتر بر اساس سطح توانایی آزمون‌دهنده سؤالات را از گنجینه سؤالات مدرج شده انتخاب و ارائه می‌کند. در CAT هر فرد به آزمونی منحصر به فرد جواب می‌دهد که با سطح توانایی‌های فردی او همخوان شده است. سؤالاتی با مقدار آگاهی کم درباره توانایی آزمون‌دهنده به طور نرمال حذف می‌شود و به همین دلیل به چنین آزمون‌هایی انطباقی یا سنجش برآزش یافته گفته می‌شود.

برای اجرای CAT چهار چیز نیاز است.

۱- بانک سؤالی که بر اساس یکی از مدل های IRT طراحی شده

۲- معیار مشخص برای انتخاب سؤال

۳- یک الگو برای نمره‌گذاری سؤال

۴- تصمیم‌گیری برای پایان زمان آزمون (گرین، بوک، مامفریز، لین و روکاس، ۱۹۸۴).

^۱. Bayes

^۲. loss of information

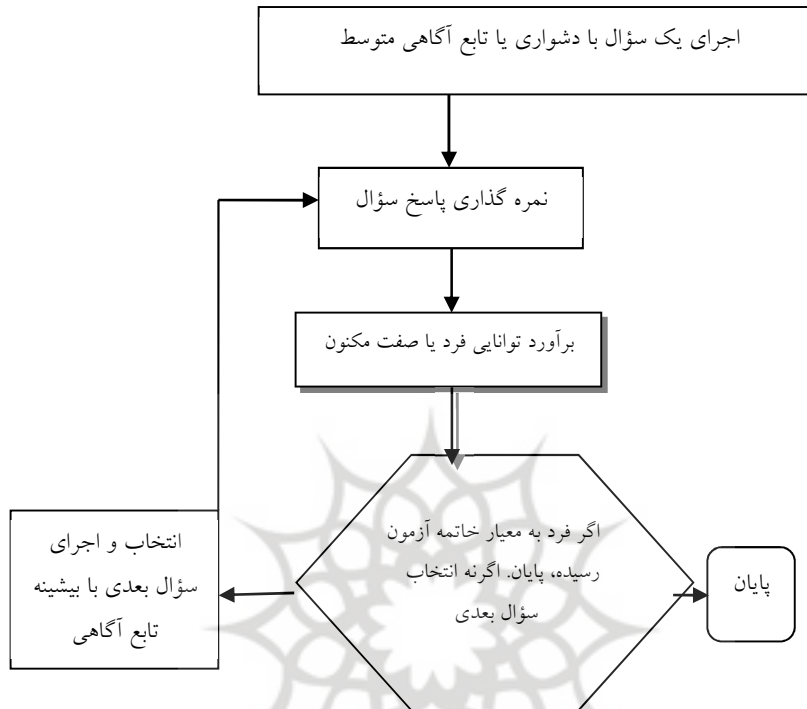
^۳. Joint Maximum Likelihood

^۴. Marginal Maximum Likelihood

^۵. Conditional Maximum Likelihood

در سنجش انطباقی فرایند اجرای آزمون به گونه ای است که در آن بر اساس پاسخ گویی آزمون دهنده به سؤالات قبل، سؤالات بعدی اجرا می شود. این فرایند از طریق به کار بردن الگوریتمی است که در آن بهترین سؤال بعدی، بر اساس توانایی برآورد شده قبلی فرد انتخاب می شود تا وقتی که زمان آزمون پایان یابد و یا محتوای مورد نظر در آزمون مورد پوشش قرار گیرد.

نمودار شماره ۱. الگوریتم سنجش انطباقی کامپیوتری

یک نکته قابل توجه در CAT این است که کامپیوتر تقلیدی از یک آزمون گیرنده خردمند را نمایش می دهد. به ویژه زمانی که آزمون گیرنده سؤالی را می پرسد که برای آزمون دهنده خیلی مشکل است سؤال بعدی به گونه ای است که به طور قابل ملاحظه آسان است. این امر از این حقیقت ناشی می شود که اگر سؤالاتی ارائه شوند که بسیار سخت و یا بسیار آسان باشند اطلاعات خیلی کمی از توانایی تک تک آزمون دهنده گان به دست می آید. اما هنگامی که

سؤالات همراه با افزایش سطح توانایی افراد ارائه شود آگاهی بیشتری می‌توان از میزان توانایی افراد به دست آورد (راینز، ۱۹۸۷).

در نمودار ۱ چهارچوب کارکردی CAT نشان داده شده است. نتیجهٔ چنین رویکردی افزایش دقت اندازه‌گیری در محدودهٔ گسترده‌ای از سطوح توانایی است (کارسلون، ۱۹۹۴). در حقیقت CAT به منظور کاهش زمان و کنار زدن آزمون‌های سنتی و ناکارآمدی ایجاد شده است که سؤالات آسان را به افراد با توانایی بالا و سؤالات سخت را به آزمون‌دهندگان با توانایی کم ارائه می‌دهد (دانکل، ۱۹۹۹).

نتایج و داده‌ها

نوشتن سؤال و تهیهٔ آزمون گام اولیه در ایجاد بانک سؤال است. داده‌های به کار برده شده برای این بانک تنها در برگزیده ۳۰ سؤال چهارگزینه‌ای حساب دیفرانسیل با احتمال $\frac{1}{4}$ پاسخ صحیح و $\frac{3}{4}$ پاسخ خطا برای هر سؤال بوده که به صورت آزمایشی روی یک گروه ۳۴۰۹ نفری اجرا شده است. برای ایجاد بانک سؤال ابتدا باید سؤالات آزمون به صورت پیش تجربی اجرا شوند. سؤالات اجرا نشده در بانک را نیز می‌توان بر اساس اصول آزمون‌سازی بر مبنای سؤالات لنگر مدرج و در بانک ذخیره کرد. بعد از جمع‌آوری داده‌ها برای شناسایی ابعاد آزمون و شناسایی صفت مکنون از نرم‌افزار MSP (سیجت سما و مولن آیر، ۲۰۰۲) برای مشخص کردن ابعاد آزمون استفاده شده است. نتایج نشان داد که آزمون دو بُعد برجسته دارد که در اولین بُعد با سطح آستانه مقیاس پذیرگی ۰/۳۰ تعداد ۲۴ سؤال وارد شده اند. ضریب مقیاسی H آنها برابر با ۰/۳۹ بدست آمده که نشان دهنده تک بُعدی بودن بهینه این ۲۴ سؤال است و سطح معناداری آن برابر با $Z=11/60$ که نشان‌دهنده سطح مقیاس پذیرگی H بیشتر سؤالات و الگوی تکنوا افزایی^۱ آنها است. البته این تنها در سطح تبیین آماری و شهودی می‌باشد و سازندگان آزمون باید در سطح نظری هم سؤالات آزمون را از لحاظ محتوایی تفکیک کنند تا بتوانند ابعاد آزمون‌ها را هم از جنبه شهودی و هم از جنبه محتوایی و نظری تفکیک کنند و سپس هر بعد را جداگانه تحلیل و وارد بانک سؤال کنند. بعلاوه ضریب پایایی

^۱. Monotone Homogeneity Model

این ۲۴ سؤال برابر با $Rho=0/90$ بوده است. مقیاس دوم تنها از دو سؤال تشکیل شده که عبارتند از سؤال ۱۷ و ۲۸. ضریب مقیاسی این دو سؤال برابر است با $0/32$ و ضریب پایایی آن برابر با $Rho=0/35$ است که شاخص خوبی برای یک مقیاس برای اندازه گیری پیشرفت تحصیلی نمی باشد. دلیل آن را هم می توان کم بودن تعداد سؤالات و کوتاه بودن دامنه این مقیاس بیان کرد و سؤالات ۱، ۱۴، ۱۵ و ۲۲ چیزی به غیر از صفت مکنون مورد نظر در سؤالات قبلی این آزمون اندازه می گرفتند و به عبارتی در حیطه ابعاد این آزمون جا نمی گیرند به ویژه سؤال ۲۲ که ضرایب کلاسیک آن مثل درجه دشواری بسیار بالا، ضریب تمیز کم و ضرایب IRT آن مثل شیب و تابع آگاهی آن نسبت به دیگر سؤالات پایین بوده است. در هنگام فرایند مدرج کردن باید چنین سؤالاتی از مجموعه سؤالات کنار گذاشته شوند تا پارامترهای برآورد شده بهینه باشند.

جدول شماره ۱. مقادیر ضریب دشواری، مقیاس پذیری H، ۲۴ سؤال پس از کنار گذاشتن سؤالات بدکارکرد.

تعداد سؤال	شماره سؤال	دشواری سؤال	Item H
1	Item2	0.21	0.33
2	Item3	0.26	0.33
3	Item4	0.39	0.36
4	Item5	0.16	0.30*
5	Item6	0.42	0.44
6	Item7	0.23	0.4
7	Item8	0.38	0.39
8	Item9	0.44	0.46
9	Item10	0.57	0.44
10	Item11	0.49	0.4
11	Item12	0.44	0.41
12	Item13	0.33	0.39
13	Item16	0.21	0.32
14	Item18	0.53	0.4
15	Item19	0.26	0.38
16	Item20	0.18	0.31
17	Item21	0.23	0.39
18	Item23	0.09	0.34
19	Item24	0.25	0.46
20	Item25	0.3	0.37
21	Item26	0.13	0.36
22	Item27	0.13	0.49
23	Item29	0.51	0.38
24	Item30	0.2	0.34

همان طور که می‌بینیم بر اساس یک توزیع نرمال برای پیدا کردن ارزش های H بزرگتر از $0/30$ تعداد ۲۴ سؤال در این مقیاس باقی مانده‌اند.

از نرم افزار Bilog-MG (زیموسکی و همکاران، ۱۹۹۹) و بر اساس مدل سه پارامتری IRT برای مدرج کردن این آزمون ۳۰ سؤالی استفاده شده است. پارامتر سؤالات بانک وابسته است به مدل انتخاب شده IRT برای تحلیل داده‌ها و برآورد توانایی افراد. در این تحقیق از روش توزیع پسین مورد انتظار بیز^۱ (EAP) برای مدرج کردن سؤالات و همچنین برآورد توانایی آزمون دهندگان استفاده شده است. در این روش یک توزیع نرمال که از روی داده‌ها برآورد شده است برای برآورد بهینه پارامترها و مدرج کردن سؤالات به عنوان توزیع پیشین در معادله ای که تابع درستنمایی توانایی را محاسبه می‌کند ضرب می‌شود تا توزیع پسین مورد انتظار بدست آید. این عمل برای تک‌تک سؤالات و برای تک‌تک آزمون دهندگان صورت می‌گیرد. نتیجه این عمل برآورد مقادیر ثابتی هم برای پارامترهای سؤالات و هم برای توانایی افراد است (واندر لیندن، ۲۰۱۰: ۶-۱۰). همان طور که اشاره شد، در فرایند مدرج کردن سؤالات، بُعدیت آزمون^۲ نقش بسیار حیاتی در برآورد پارامترها دارد و باید فرض استقلال موضعی هم در داده‌های مربوط به سؤالات و هم در بین آزمودنی‌ها وجود داشته باشد. باید در نظر داشت که مدلی که برای بدست آوردن پارامترها به کار می‌رود با داده‌ها برازش داشته باشد. در جدول ۲ زیر پارامترهای IRT سؤالات آمده است.

جدول شماره ۲. پارامترهای a، b، c و Sؤالات همچنین مقدار لوجیت و ضریب همبستگی پیرسون و ضریب دورشته ای

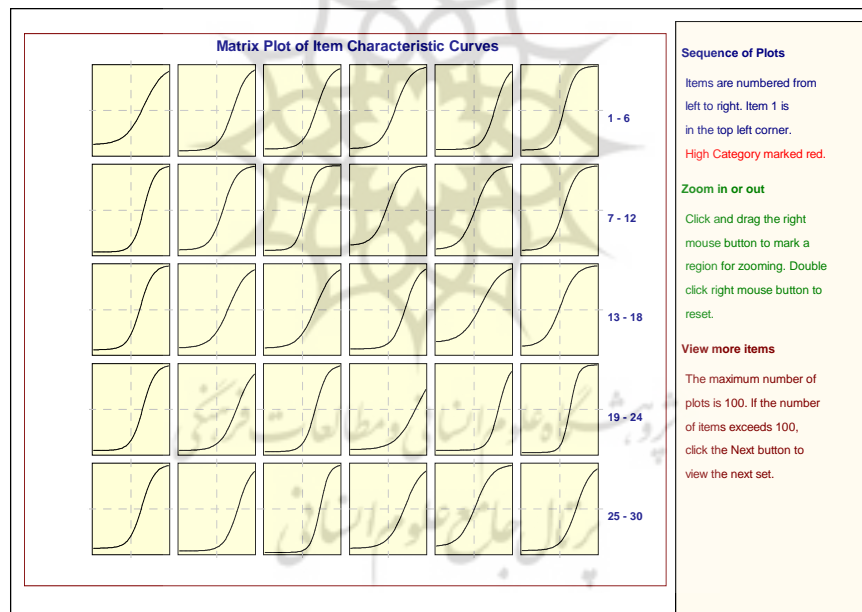
NAME	a	b	c	LOGIT	PEARSON	BISERIAL
Item 1	1.32	1.05	0.12	0.63	0.37	0.477
Item 2	1.755	1.319	0.051	1.3	0.434	0.611
Item 3	1.838	1.155	0.072	1.06	0.454	0.615
Item 4	1.676	0.609	0.075	0.47	0.483	0.615
Item 5	2.028	1.703	0.066	1.69	0.361	0.548
Item 6	2.307	0.366	0.06	0.3	0.572	0.722
Item 7	2.277	1.025	0.033	1.19	0.542	0.749
Item 8	1.859	0.537	0.056	0.47	0.521	0.663
Item 9	2.608	0.289	0.052	0.24	0.603	0.758
Item 10	1.765	-0.048	0.108	-0.27	0.483	0.608

^۱. Expectation A Posteriori

^۲. test dimensionality

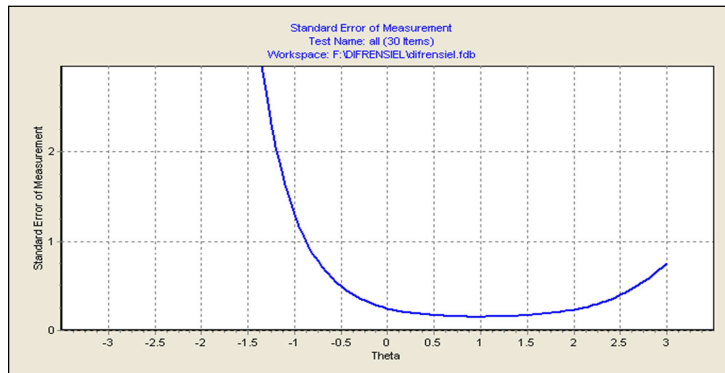
Item 11	1.62	0.152	0.062	0.03	0.482	0.604
Item 12	1.949	0.32	0.051	0.25	0.539	0.679
Item 13	2.017	0.733	0.054	0.72	0.536	0.697
Item 14	1.409	0.992	0.073	0.77	0.42	0.549
Item 15	1.447	1.056	0.073	0.84	0.417	0.549
Item 16	1.881	1.392	0.064	1.36	0.424	0.602
Item 17	1.269	0.611	0.135	0.23	0.387	0.487
Item 18	1.629	0.054	0.088	-0.13	0.48	0.602
Item 19	2.093	0.953	0.041	1.03	0.529	0.714
Item 20	1.512	1.615	0.04	1.54	0.385	0.566
Item 21	2.165	1.038	0.028	1.21	0.534	0.74
Item 22	1.197	2.253	0.051	1.78	0.272	0.421
Item 23	2.38	1.982	0.044	2.27	0.321	0.559
Item 24	3.083	0.818	0.018	1.08	0.638	0.867
Item 25	1.986	0.873	0.062	0.84	0.506	0.667
Item 26	1.853	1.697	0.031	1.87	0.403	0.636
Item 27	2.78	1.389	0.015	1.9	0.528	0.84
Item 28	1.48	1.346	0.061	1.17	0.397	0.547
Item 29	1.514	0.135	0.08	-0.03	0.46	0.576
Item 30	1.721	1.333	0.037	1.37	0.446	0.636

نمودار شماره ۲. منحنی ویژگی یا ICC ۳۰ سؤال

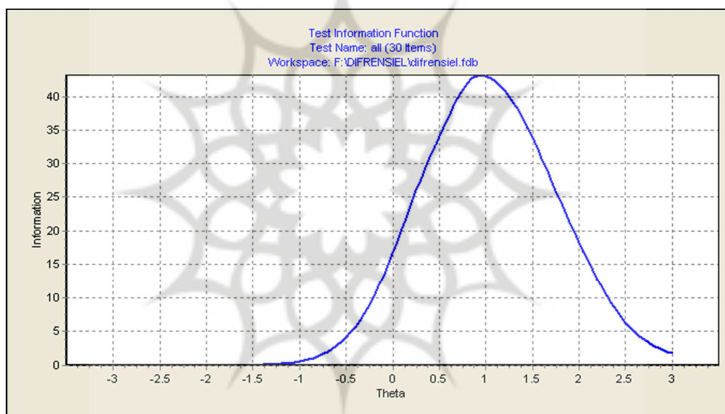
از نرم افزار **FastTEST Professional 2.3.0** نیز برای بانک کردن سؤال ها به همراه تمام مشخصه‌های آماری و نوشتاری آنها استفاده شده است. این نرم افزار قابلیت ذخیره کردن تمام اطلاعات سؤالات و آزمون را دارد. در نمودار ۳ می توان مقدار خطای آزمون در بانک سوال کالیبر شده در فاصله‌های مختلف تنا مشاهده کرد.

نمودار شماره ۳. افزایش خطای برآورد تنا در آزمون ۳۰ سؤالی با فاصله گرفتن از نقطه ۰/۹۵ صدم تنا

در نمودار ۴ تابع آگاهی این آزمون ۳۰ سؤالی در بانک آمده است

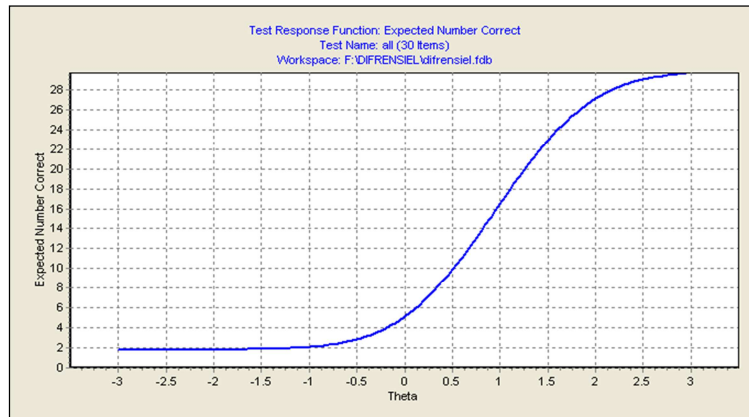
نمودار شماره ۴. تابع آگاهی آزمون ۳۰ سؤالی

همان‌طور که در نمودار ۵ می بینیم منحنی ویژگی آزمون ارتباط نزدیکی با تابع آگاهی آزمون دارد. به عبارت دیگر بیشترین شیب آزمون نیز در نقطه ۰/۹۵ تنا است. جایی که قدرت تمیز آزمون در تفکیک افراد به بیشترین مقدار خود می رسد و در این نقطه آزمون با احتمال بالایی افراد قوی و ضعیف را از یکدیگر جدا می کند. خطای برآورد در این نقطه به ۰/۱۵۲۱ می

رسد. انتظار می رود افرادی که توانایی برابر با ۰/۹۵ دارند تقریباً به بیش از ۱۵ سؤال پاسخ دهند: یعنی نصف.

نمودار شماره ۵. ویژگی آزمون ۳۰ سؤالی

انتخاب سؤال از بانک

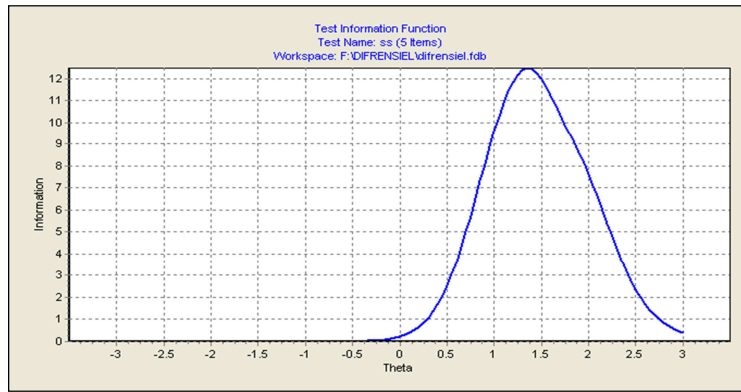
معمولاً در یک بانک سؤال مدرج ایده آل به اندازه کافی سؤال هست که بتوان فرم‌های چندگانه‌ای از سؤالات ساخت که به کمک آنها بتوان توانایی افراد را اندازه گرفت (راوی و نونینگ، ۲۰۰۲). یک گنجینه خوب و بزرگ کمک می‌کند تا سؤالات بهتری به توانایی افراد برآزش داده شود و در نتیجه بتوان توانایی افراد را با دقت بیشتر برآورد کرد. بسته به اهداف آزمون گیری سازمان ها و یا مراکز آموزشی، برای انتخاب یک مجموعه سؤال از بانک رویکردهای متفاوتی وجود دارد. یکی از این روش‌ها که به‌ویژه در سنجش برآزش‌یافته کاربرد دارد، انتخاب سؤال بر اساس تابع آگاهی سؤالات است. با توجه به نمودار ۳ و ۴ می‌توان دید که در این گنجینه ۳۰ سؤالی بهترین تابع آگاهی در امتداد پیوستار تتا بین نمره ۰ تا ۲ است که نقطه ماکسیمم آن تقریباً ۰/۹۵ می باشد. این مقدار برابر با ۴۳/۲۱ است. خارج از این محدوده، آگاهی از توانایی آزمون دهندگان بسیار کاهش می‌یابد و نمی‌توان به خوبی سطح توانایی افراد را پیش‌بینی کرد. بنابراین پیوستار تابع آگاهی به ما می‌گوید که هر سطح از توانایی به چه خوبی اندازه‌گیری می‌شود. به طور کلی یک تابع آگاهی زمانی ایده‌آل است که خط آن در بخش گسترده‌ای از پیوستار توانایی افقی باشد و توانایی را در تمام سطوح بتواند با بیشترین دقت برآورده کند.

باید بدانیم که تابع آگاهی آزمون از مجموع تابع آگاهی تک تک سؤالات آزمون به دست می‌آید. این امر کمک می‌کند تا در آزمون‌گیری‌های متفاوت بسته به اهداف هر آزمون دقیقاً سؤالاتی را از گنجینه سؤالات انتخاب کنیم که بیشترین آگاهی از توانایی آزمون دهنده‌ها را در فاصله دلخواه بدست دهد. صفت مکنون افرادی که در این نقطه از مقیاس توانایی قرار دارند (در نقطه ۰/۹۵ تا) با کمترین خطا برآورد شده است و هر چه نمرات از این نقطه فاصله داشته باشند احتمال خطای برآورد توانایی افزایش می‌یابد. نمودار ۳ افزایش مقدار خطا را در برآورد توانایی افراد در آزمون ۳۰ سؤالی نشان می‌دهد.

رویکرد دوم انتخاب سؤالاتی است که بهترین شیب را در یک فاصله دلخواه داشته باشند همان طور که می‌دانیم پارامتر شیب سؤال نمایان‌گر توان سؤال در جداسازی آزمون دهندگان قوی و ضعیف است. رویکرد سوم انتخاب سؤال در یک فاصله معین روی پیوستار صفت مکنون با دامنه‌ای از ضریب دشواری دلخواه است و یا می‌توان از رویکرد ترکیبی استفاده کرد. به عنوان مثال در این گنجینه ۳۰ سؤالی ما قصد داریم روی پیوستار صفت مکنون که از ۳- تا ۳+ امتداد دارد سؤالاتی را انتخاب کنیم که ضریب دشواری آنها برابر یا بین نقطه ۱ تا ۲ باشد. یعنی $1 \leq b_i \leq 2$ و شیب هر سؤال بزرگتر مساوی مقدار دلخواه ۲ باشد به عبارتی $2 \leq a_i$. با این محدودیت‌های تعریف شده در نهایت پنج سؤال از این ۳۰ سؤال انتخاب شدند. سؤال ۵، ۷، ۲۱، ۲۳ و ۲۷. این سؤالات در روی پیوستار توانایی در دامنه ۱ تا ۲ به علت شیب بیشتر از ۲ بهترین قدرت جداسازی افراد را دارند. در نمودار ۶ تابع آگاهی این آزمون ۵ سؤالی روی پیوستار تا نشان داده شده است. در این نمودار بهترین برآورد از توانایی افراد در نقطه ۱/۳۵ تا صورت خواهد گرفت. تابع آگاهی آزمون در این نقطه برابر است با ۱۲/۴۸۳۵ و مقدار خطای معیار برآورد برابر است با ۰/۷۸۳۰. همانطور که می‌بینیم مقدار آگاهی از توانایی افراد از ۴۳/۲۱ به ۱۲/۴۸ کاهش یافته است که بزرگ‌ترین دلیل آن کاهش دامنه آزمون از ۳۰ سؤال به ۵ سؤال است.

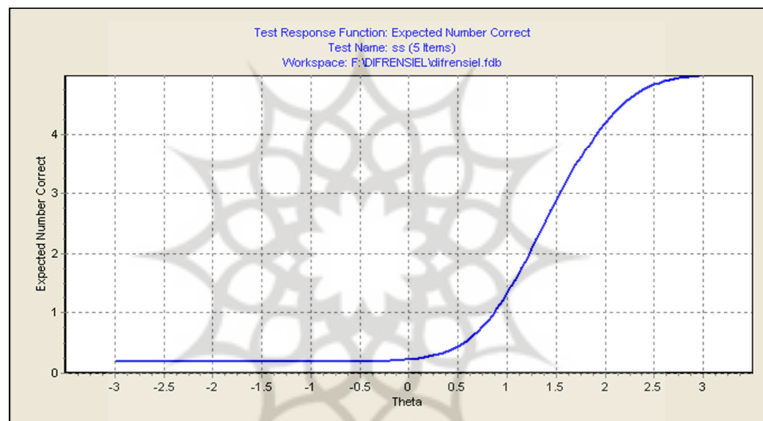
پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

نمودار شماره ۶. تابع آگاهی آزمون ۵ سؤالی

و ضریب دشواری آزمون تقریباً $0/4$ واحد انحراف استاندارد افزایش پیدا کرده و آزمون سخت تر از مجموعه ۳۰ سؤالی شده است. انتظار می رود افرادی که تنایی برابر با $1/5$ دارند حداقل به ۳ سؤال از مجموعه پنج سؤالی پاسخ دهند (به نمودار ۷ نگاه کنید).

نمودار شماره ۷. منحنی ویژگی آزمون ۵ سؤالی

البته باید دوباره یادآوری شود که اگر گنجینه سؤالات خیلی بزرگ باشد برای انتخاب یک مجموعه سؤال دلخواه، طبیعتاً بیش از ۵ سؤال انتخاب خواهد شد و در نتیجه در آزمون های مدادکاغذی که سؤالات آن از بانک مدرج شده تهیه شده است می توان توانایی را با دقت بیشتری برآورد کرد.

پرتال جامع علوم انسانی

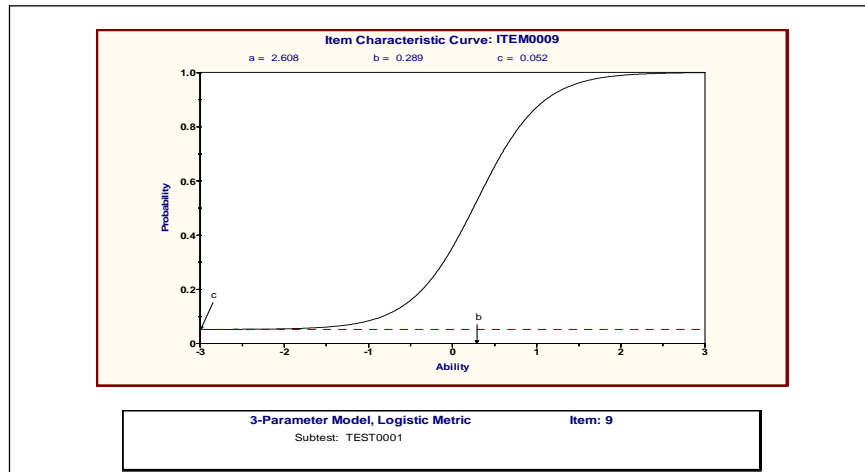
در مرحله بعد یک شبیه سازی پیش تجربی^۱ برای اجرای واقعی سؤال ها روی یک شبکه کامپیوتری بر مبنای CAT و بر اساس نرم افزار POSTSIM (ویس، ۲۰۰۵) صورت گرفته است. برای این کار تمام ۳۰ سؤال به عنوان یک آزمون جدید روی یک گروه ۵۰ نفری از فایل داده های پاسخ سوالها، اجرای مجازی شده است. به این ترتیب که بهترین سؤال که معمولا باید شیب بالایی داشته باشد ارایه می شود و سپس سؤالات بعدی بر اساس پاسخ گویی فرد به این سؤال ارایه می شوند. اگر پاسخ صحیح بود سؤال بعدی با بهترین تابع آگاهی برای فرد انتخاب می شود و اگر پاسخ غلط بود سؤال آسانتری ارائه می شود تا زمانی که بهترین اندازه توانایی افراد، با کمینه خطا و بیشینه تابع آگاهی به دست آید. این الگو از روی رکورد های فایل پاسخ های افراد ایجاد می شود و ترتیب ارایه هر سؤال در فایلی که به همراه خروجی نرم افزار شبیه سازی است برای هر فرد ارایه می گردد. هدف از شبیه سازی این است که آزمون گیرنده از ماهیت سؤالات ویژه ای که از بانک انتخاب کرده و می خواهد در شبکه کامپیوتری بر اساس الگوی CAT اجرا کند مثل تابع آگاهی، پارامترهای سؤالات و نظایر آن، یک چشم انداز اولیه داشته باشد و بتواند سؤالات بدکارکرد را برای CAT خارج کند. در این شبیه سازی سؤال ۹ که دارای شیب زیاد و دشواری مناسبی است برای نقطه شروع اجرای سؤال در CAT انتخاب شده است. نمودار این سؤال، در زیر آمده است. نتایج نشان داد که تنها ۸ تا ۱۰ سؤال برای بدست آوردن توانایی این افراد با احتمال خطای برآورد $p \leq 0/01$ بر اساس الگوی سنجش انطباقی کافی بوده است. در مقایسه با آزمون مدادکاغذی تنها یک سوم سؤالات به همان خوبی آزمون ۳۰ سؤالی کارایی دارند^۲.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

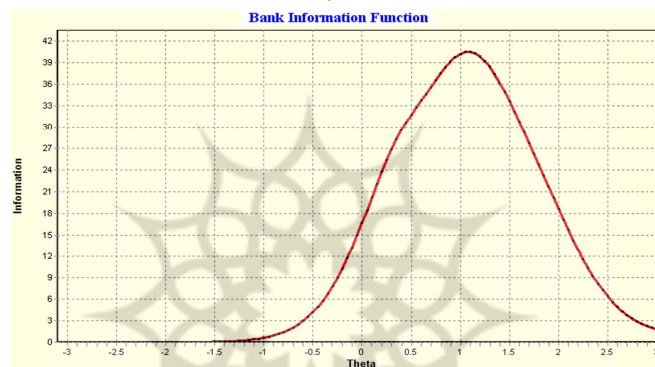
^۱. Post-Hoc

^۲. اطلاعات بیشتر در این زمینه را می توان در پروژه ای تحت همین عنوان در مرکز مطالعات تحقیقات و ارزشیابی آموزشی سازمان سنجش آموزش کشور بدست آورد.

نمودار شماره ۸ نمودار سؤال ۹، به عنوان نقطه شروع پاسخ گویی به سؤالات در سنجش انطباقی کامپیوتری

نمودار شماره ۹. تابع آگاهی ۳۰ سؤال (برونداد POSTSIM) که برای سنجش انطباقی کامپیوتری روی ۵۰ نفر به طور شبیه سازی شده اجرا شده است

نتیجه گیری

به علت اینکه روش های جدید اندازه گیری هم در تئوری و هم در عمل دارای توان بالایی هستند، در آزمون سازی هایی که بر مبنای این روش ها صورت بگیرد خطای برآورد به نحو چشم گیری کاهش می یابد و کار آزمون سازی نیز با حداقل هزینه و زمان صورت خواهد گرفت. عملاً در بعضی از فرایندهای آموزشی، اجرای آزمون های ورودی برای دوره های خاص ضروری است. به عنوان مثال، دوره های آموزش زبان انگلیسی نیازمند تعیین سطح افراد در حیطه های چندگانه است. وجود یک بانک سؤال مدرج شده کمک خواهد کرد تا

بدون تلف کردن هزینه، انرژی و زمان، بهترین دوره های آموزشی که دقیقاً با سطح ورودی افراد همخوان باشد را اجرا کرد. یا فرض کنیم برای گروههای آموزشی متفاوت نیاز به دوره های ویژه ای باشد می توان به یک بانک یا گنجینه سؤال مدرج رجوع کرد، سؤالات مرتبط با موضوع را انتخاب و به راحتی ویژگی های دوره آموزشی و کم و کیف تمرکز بر موضوعات خاص دوره را مشخص کرد.

از مزایای دیگر بانک سؤال این است که اجازه می دهد سؤالات دلخواه را طراحی و در آن ذخیره کرد و برای ساخت یک آزمون و یا خرده آزمون دیگر نیازی به قرار دادن افراد در قرنطینه و تهیه مجموعه زیادی از سؤالات آزمایشی و پیش تجربی نباشد و به جای آن تنها از یک بانک، سؤالات را بیرون آورد.

یکی دیگر از مزایای بانک سؤال این است که به برنامه ریزان درسی کمک می کند تا به زبان مشترکی در رابطه با اهداف برنامه درسی و موضوعات آن دست یابند. همچنین سؤالات مدرج شده مشخص می کنند که آیا دانشجویان از پس تکالیف خود برمی آیند یا نه. جایگاه هر سؤال روی یک پیوستار سلسله مراتبی به افراد درگیر در آموزش این امکان را می دهد تا دشواری نسبی یک تکلیف درسی خاص را مشخص کنند و این امر کمک می کند تا راه های آموزش سلسله مراتبی مطالب را از لحاظ دشواری مشخص کرد و برنامه درسی بهتری سازمان دهی کرد.

همانطور که گفتیم در روشهای کلاسیک آزمون سازی نمره افراد تحت تاثیر سختی یا آسانی آزمون قرار می گیرد و برآورد توانایی افراد تابع سختی یا آسانی آزمون است و سؤالات نیز در مجموعه آزمون معنی پیدا می کنند. عمدتاً دیده شده که در آزمون سازی هایی که بصورت سنتی اجرا می شود، سؤالات یا بسیار دشوار هستند که تعداد کمی می توانند به آن جواب دهند و یا آسان هستند و تعداد زیادی نمره مشابه ای دریافت می کنند. این امر باعث محدودیت در گزینش افراد می شود. اما با استفاده از یک بانک سؤال مدرج شده می توان بهترین سؤالات را که همسان با توانایی آزمون دهندگان است انتخاب کرد. با در اختیار داشتن یک بانک سؤال می توان تاثیر حذف یک سؤال از مجموعه آزمون یا اضافه کردن سؤالات بیشتر به آزمون را به راحتی کنترل کرد. یادآوری می شود که برآورد توانایی بر اساس آزمون-های حاصل از یک بانک سؤال مدرج شده وابسته به سؤال و گروه آزمودنی ها نیست یعنی

هم ویژگی های سؤالات استقلال دارند و هم توانایی و مقدار صفت مکنون افراد. به این ترتیب ایجاد فرم های موزی از یک آزمون با وزنی دقیقاً برابر اما سؤالات متفاوت به راحتی امکان پذیر است.

محدودیت های بانک سؤال

مهمترین گام اساسی در ایجاد یک بانک سؤال، طراحی آن است که شامل فراهم سازی افراد متخصص در این زمینه، مشخص کردن چیزهایی که برای راه اندازی یک بانک لازم است و مشخص کردن آنچه که امیدواریم با راه اندازی یک بانک سؤال انجام پذیرد.

بی شک ایجاد یک بانک سؤال و تحلیل آزمون ها و سؤالات بر اساس IRT همه مشکلات آزمون سازی را حل نخواهد کرد و همچنان مسئله لو رفتن سؤالات در اجرای آزمایشی و یا اجرای بیش از حد یک سؤال و آشنا شدن افراد با راه حل آن باقی مانده است اما اینها مشکلاتی هستند که در آزمون گیری های سنتی نیز وجود دارند. ویژگی های برآورد توانایی در IRT کمک می کند تا تاثیر آشنایی افراد به پاسخ گویی به سؤال به حداقل برسد: چون بنابر دلایل قبلی که گفته شد برآورد توانایی با ویژگی های سؤال استقلال موضعی دارند به ویژه اگر آزمون تک بعدی باشد. اما بیشترین سعی باید بر این باشد که همیشه بهترین سؤالات در یک بانک سؤال نگهداری شود و بیشترین تلاش نیز در زمینه نوشتن سؤالات باکیفیت شود. بعلاوه یک بانک سؤال باید در حیطه موضوعی کاملاً غنی باشد و آزموننی که از بانک تهیه می شود روایی کاملی داشته باشد تا بتواند صفت مکنون را در آن حیطه موضوعی خاص کاملاً پوشش دهد و برای سؤالات ضعیف سؤالات معادلی با کیفیت بهتر در دسترس باشد. برای این که بتوان به طور صحیح سؤالات آزمونها را مدرج کرد و مقیاس آنها را طراحی کرد سؤالات مستلزم آنند که به آزمون دهنده هایی با دامنه ای گسترده از توانایی ارائه شوند.

بعلاوه در ساخت آزمون و ایجاد بانک سؤال باید مسئله بعدیت آزمون و گنجینه سؤالات مد نظر قرار گیرد. بر این اساس حتی اگر سؤالهایی در دو بعد متفاوت برای یک موقعیت آزمون گیری مناسب باشد، سؤالات باید در دو بعد تحلیل و به عنوان دو آزمون تفسیر شوند. هر بانک سؤال در برگیرنده سؤالات گوناگونی است که ممکن است بعدیت آزمون ساخته شده از بانک را مورد تردید قرار دهد. این امر نیازمند کالیبر کردن مجدد سؤالات، معادل سازی و سازماندهی مجدد آزمون ها و سؤالات است که به نوبه نیازمند حجم بالایی از برنامه ریزی،

طراحی، دانش نظری و عملی است. باید تاکید شود که اگر فرایند ساختن بانک سؤال به‌طور ناشیانه طراحی شود و از روش‌های مختلفی که برای تحلیل بعدیت آزمون‌ها و سؤالات، تعیین پارامترهای سؤالات، برآورد توانایی افراد و نظایر آن وجود دارد به‌طور ناآگاهانه استفاده شود در نهایت چیزی که تهیه می‌شود انباری از سؤالات به‌ظاهر تفکیک شده اما بی‌نهایت در هم و برهم است که باعث اتلاف وقت و نهایتاً هدر دادن هزینه‌ها شده است. این امکان وجود دارد که مؤسسات و سازمان‌ها بتوانند بانک سؤال را با موفقیت ایجاد کنند و با استفاده از مدل‌های مختلف IRT آزمون‌های خود را مدرج کنند اما نیازمند دانش گسترده‌ای در مورد IRT و CAT و تئوری‌های مربوط به هوش و پیشرفت تحصیلی هستند و حوزه‌های امتحانی یا مؤسسات و سازمان‌هایی که یک پروژه بانک سؤال را انجام می‌دهند باید آگاهی کاملی از جنبه‌های عملی و همین‌طور تئوریک بانک سؤال داشته باشند. هم‌چنین این مؤسسات و سازمان‌ها، نیازمند کارکنانی هستند که بتوانند سؤالات آزمون را از لحاظ فنی، سازگاری و همخوانی با برنامه تحصیلی، تک‌بعدی بودن و توان بالقوه هر سؤال برای اندازه‌گیری پیشرفت تحصیلی نقادانه مورد بررسی قرار دهند.

فهرست منابع

- Baker, F. B., Kim, H.K. (2004), "*Item Response Theory: Parameter Estimation Techniques*", Second Edition, Revised and Expanded. Marcel Dekker, Inc., 207 Madison Avenue, New York 12701, USA.
- Brennan, Robert I. (2006), "*Educational Measurement*", Fourth edition, American council on education.
- Chang, Chih -Hung. (2007), "*Developing tailored instruments: item banking and computerized adaptive assessment*", Northwestern University Feinberg School of Medicine.
- Eggen, Theo J.h.m. (2004), "*Contributions to the theory and practice of computerized adaptive testing.Omslag*", RoelOttow / Harold Kainama.Druk: Print Partners Ipskamp B.V., Enschede © Copyright 2004. ISBN 90-5834-056-2.
- Georgiadou, E., Triantafillou, E., Economides, A. (2007), "A review of item exposure control strategies for computerized adaptive testing developed from 1983 to 2005", *Journal of Technology, Learning, and Assessment*, 5(8). Retrieved [date] from <http://www.jtla.org>.
- Ho Yu, Chong, Angel Jannasch-Pennell, & Samuel DiGangi. (2008), "A Non-Technical Approach for Illustrating Item Response Theory", *Journal of Applied Testing Technology*.
- Rudner, Lawrence. (1998), "*Item Banking ERIC/AE Digest*", ERIC Clearinghouse on Assessment and Evaluation Washington DC. ED423310.
- Sijtsma, K. & Molenaar I.W. (2002), "*Introduction to Nonparametric Item Response Theory*", Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Sukamolson, Suphat. (1996), "*Computerized test/item banking and computerized adaptive testing for teachers and lecturers*", Language Institute Chulalongkorn University.
- Thompson, Nathan A., & Weiss, David A. (2011), "A Framework for the Development of Computerized Adaptive Tests", *Practical Assessment, Research & Evaluation*, 16(1). Available online: <http://pareonline.net/getvn.asp?v=16&n=1>.
- Tshering, Gembo. (2006), "*IRT in Item Banking, Study of DIF Items and Test Construction (Item Response Theory in Item Banking, Study of Differentially Functioning Items and Test Construction)*", Master of Science-Track Educational Evaluation and Assessment Educational Science and Technology. University of Twente the Netherlands.

Van der Linden. J. &Glas, C. A.W. (2010), “*Elements of Adaptive Testing*”, Statistics for Social and Behavioral Sciences. New York: Springer. <http://www.springer.com/>

Weiss, D. J. (2005), “*Manual for POSTSIM: Post-hoc simulation of computerized adaptive testing*”, Version 2.0. St. Paul MN: Assessment Systems Corporation.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی